

morální a jinaký život národa již poklesl nebo aspoň ochabuje (Roscher-Kaizl).

§ 3. Druhy a tvary tržby.

Rozlišuje se:

1. dle blízkosti ke konsumentovi: velko-tržba (en gros), která prodává jen zase tržebníkům a tedy ve větších kvantitách,

a malo-tržba (en détail), která prodává přímo spotřebitelům nebo bezprostředním výrobcům potřebné jim potraviny, suroviny či pomocné látky nebo nástroje. Rozdíl tento nedotýká se nikterak rozsahu závodů: i malo-tržba může být provozována ve velkém rozsahu (na př. veliké »bazary« a »obchodní domy« s obrovským souhrnem ročních drobných obrátů, nebo krámy klenotnické se značnou výškou jednotlivých prodejů). Nepoměrný vzrůst malo-tržby patří k účinkům novodobé velko-výroby, kdežto s malou výrobou vždy býval spojen vlastní prodej. O soutěži lze mluvit nikoli mezi velkou a malou tržbou ve vlastním smyslu, nýbrž mezi drobnými a velkými podniky malo-tržebnými, pokud tyto rozmanitostí nahromaděného zboží a hojnějším výběrem kvalitním odluzují menším podnikům zákaznictvo (soutěž malo-tržebních velkopodniků oproti menším obchodníkům bývala ostatně silně přeceňována).

2. Dle geografického obvodu, na něž se tržba vztahuje:

tržba vnitřní (domácí), kde prodavač i kupující nalézají se v téměř území státním,

a vnější, zahraniční, kde jeden kontrahent (kupující či prodavač) je v cizině, a kde tedy zboží přechází přes hranice státu, a zde opět tržba dovozná, je-li v cizině prodavač, a vývozná, je-li v cizině kupující. Jestliže tuzemský obchodník prostředkuje mezi dvěma cizinami, t. j. v cizině kupuje, aby dovezené nebo i jen koupené zboží zase do jiné ciziny prodal, mluvíme o tržbě průvozné (transitní) nebo prostředkovatelské (na př. Holandsko kupuje v Brasílii kávu a prodává ji do rozličných evropských států).

S tím souvisí další rozdělení tržby na:

3. aktivní a pasivní dle toho, obstarávají-li vývoz či dovoz pro tuzemsko nebo pro cizinu obchodní podniky domácí

nebo naopak když cizí obchodníci tuzemské zboží do ciziny vyvázejí nebo cizí zboží do tuzemska přivážejí (kde tedy tuzemsko, na př. Čína, je pasivním objektem komerční činnosti cizích podnikatelů). Takovými »obchodními národy«, kteří bohatli aktivní tržbou, pro jiné hospodářsky méně pokročilé nebo nevýhodněji položené země provozovanou, byli v starověku Foiničané, v středověku Benátky, Janov a Pisa (pro obchod mezi Levantou a západní Evropou), v novověku postupně Španělé, Portugalci, Holanďané, Angličané a Němci.

Souhrn tržebních vztahů mezi zeměmi a národy světa zoveme tržbou světovou.

4. Tržba jest usedlá a potulná (kočovní) dle toho, řídí-li podnikatel své obchody z pevného stanoviska, či zdali obchází nebo objíždí sám se zbožím od místa k místu, od trhu k trhu. Tržba kočovní mívá veliký význam, i velká na trzích a veletrzích, i drobná (podomní obchod). Když se však v kulturních zemích transport vždy více odlučoval od obchodu, zbyli kočující kupci jen jako nejnižší sociální vrstva stavu obchodnického a podomní tržba má dnes význam již jen pro zásobování odlehlejších krajů a pro odbyt výrobků domácího průmyslu i konečně, aby v menších místech byla jakýmsi korektivem mírnícím závislost spotřebitelstva na místních malotržebnicích. Poněvadž podomní tržba je vždy malotržbou, působící svými specifickými zvláštnostmi (přinesení zboží až do domu, intenzivní nabízení a lákání ke koupi, malá režie) citelnou druhdy soutěž usedlým maloobchodníkům, bývala odedávna podrobována obmezením nejen z důvodů policejních (možnost prodeje věci zdravotně či bezpečnostně závadných nebo nepoctivě nabytých, možnost podvodného ošizení kupujících, zástěra tuláctví a pod.), nýbrž i z důvodů pouhé protekce usedlého obchodnictva (požadavek zvláštní koncese a legitimace, obmezení provozu, daňové zatížení). Naproti tomu nákup zboží (zvl. obilí, dobytka, peří a j. produktů zemědělských) se dosud namnoze děje potulmo, a při rozprodeji zboží slouží dnes usedlému obchodu opět cestující, poštovní doprava (5kilové balíčky) a pod.

5. Dle předmětu je tržba s nemovitostmi (živnostenské kupování a prodej pozemků a domů), se zbožím (to jest s věcmi movitými) a s cennými papíry, drahokovy a mincemi, a

6. dle právního postavení obchodníka tržba na vlastní účet (vrub), t. j. s vlastním zbožím ve vlastním jménu, a komisionářská, která pod vlastním jménem prodává zboží jiného vlastníka na jeho účet za provizi z každého prodaného kvanta (komisionář má zboží ne ve vlastnictví, nýbrž jen v držbě ke súčtování a zastupuje třeba i několik firem). Prostředkovateli menšího řádu mezi kupci a prodavači jsou agenti a dohodci; dohodci pro určité trhy (bursovní sensálové) bývají úředně ustanoveni a v přísahu vzati.

7. Dle velikosti a složitosti kapitálu i podnikatelské práce lze i v tržbě rozeznávat formy extensivní a intenzivní.

Extensivní formy vyznačuje veliká rozmanitost zboží, avšak neveliké celkové zásoby, někdy i kočovné provozování po trzích nebo obcích; sem patří stará tržba směnná, podomnictví, kramářství (fierancie, t. j. živnostenské navštěvování trhů), vetešnictví (obchod s věcmi opotřebovanými), hokynářství (prodej nejobyčejnějších potravin, ovoce a zeleniny po nejmenších kvantitách v nejmenších krámcích), prodej ve stáncích uličních nebo průjezdních.

Formy intenzivní opět vyznačuje obmezení se na určité druhy nebo skupiny zboží nebo naopak při rozmanitosti druhů veliké zásoby umožňující výběr kvalitní, zvýšené požadavky na odborný výcvik a činnost podnikatelskou (bedlivé stopování výroby, odbytu a cen, vkusu a potřeb, nákupních pramenů a odbytišť, celních a železničních sazeb atd.), odlučování vlastní činnosti obchodnické od pomocných výkonů (od transportu, spedice, magacináže, agentury, komisionářství, pokladniční správy) a též uvnitř vlastního podniku provedená dělba práce (pisárna, sklady, prodejny).

§ 4. Historický vývoj tržby.

I. Na vývoj a ráz tržby v jednotlivých obdobích hospodářského vývoje působily vzrůst obyvatelstva a stoupání jeho potřeb co do kvantity a kvality, znenáhle přecházení od uzavřeného hospodářství domácnostního k formám hospodářství obchodového, rozmáhající se dělba práce i rozšiřování a zdokonalování se prostředků dopravních.

Všeobecně lze vytknouti tyto znaky historického vývoje tržby: